

نظام تعلیم و تربیت افغانستان و فضای مجازی: فرصت‌ها و آسیب‌ها

داکتر غلام‌احیا حسینی*

چکیده

در کنار تمام مشکلات ساختاری و زیربنایی که نظام تعلیمی افغانستان با آن درگیر است، فناوری‌های جدید پا به عرصهٔ جامعه نهاد و این نظام پیر و فوتوت و خسته را به مبارزه می‌طلبد. یکی از این پدیده‌های نوظهور با آن‌که از اهمیت فراوانی برخوردار است و به آن کم‌ترین توجهی نمی‌شود، پدیدهٔ فضای مجازی است. در این نوشتار برآنیم تا گذری داشته باشیم بر آثاری که این پدیدهٔ نوظهور می‌تواند بر کودکان، نوجوانان و جوانان ما- به‌عنوان مخاطبین اصلی نظام تعلیمی- داشته باشد.

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در کنار مزایا و افق‌های بسیاری که ایجاد کرده است، معایب و تنگناهایی نیز دارد که عدم آگاهی و آشنایی کامل با آن‌ها می‌تواند آسیب‌هایی را برای تربیت اخلاقی کاربران به وجود آورد. درک این واقعیت، ضرورت پژوهش در حیطهٔ استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در مورد تربیت

*. نویسنده و پژوهشگر.

کودکان، نوجوانان و جوانان را نشان می‌دهد.

در این نوشتار، ابتدا به فرصت‌ها و نکات مثبت پدیده فضای مجازی اشاره شده و پس آن به آسیب‌ها و تهدیدات آن پرداخته می‌شود. بروز آسیب‌های نوظهور می‌تواند زمینه‌ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی و روانی باشد؛ به همین دلیل، برنامه‌ریزی برای شناسایی، پیش‌گیری و کاهش آسیب‌های نوظهور لازم و ضروری می‌نماید. شناخت آسیب‌ها و چالش‌های فرهنگی فضای مجازی در ساحت تربیت نوجوانان و جوانان ما و نحوه عملکرد آن‌ها نباید منتج به عقب‌نشینی و گرفتن موضع تدافعی در مقابل این ابزارهای نوین شود؛ بلکه سخن این است که باید در مقابل هجمه‌های فرهنگی، جامعه را مجهز به شناخت و مهارت بهره‌برداری کرد.

واژگان کلیدی: نظام تعلیم، فضای مجازی، اینترنت، تربیت، نوجوانان، جوانان،

افغانستان.

مقدمه

پس از فروپاشی طالبان، کشوری با ساختاری پریشان در تمام ابعاد حکومت‌داری بر جای ماند؛ اما آنچه بیش از همه آسیب دید، به نظر می‌رسد که نظام کهنه و فرسوده تعلیم و تربیت افغانستان باشد؛ چه این که در کشوری که بیش از چهل سال درگیر انواع درگیری‌ها و ناآرامی بوده است، آنچه اهمیت خود را از دست می‌دهد، نظام معارف و تحصیلات عالی آن است. در این روزگار دشوار، نظام تعلیم و تربیت افغانستان نیاز به بازسازی تمام زیرساخت‌های خود دارد تا بتواند به‌عنوان مهم‌ترین سازمانی که نقش مستقیم در ساختن آینده افغانستان دارد، نقش خود را بازی کند.

در کنار تمام مشکلات ساختاری و زیربنایی که نظام تعلیمی افغانستان با آن درگیر است فناوری‌های جدید پا به عرصه جامعه نهاده و این نظام پیر و فرتوت و خسته را به مبارزه می‌طلبد. یکی از این پدیده‌های نوظهور که به نظر می‌رسد در عین حال که از اهمیت فراوانی برخوردار است و به آن کم‌ترین توجهی نمی‌شود، پدیده فضای مجازی است. در این نوشتار برآنیم گذری داشته باشیم بر آثاری که این پدیده نوظهور می‌تواند بر کودکان، نوجوانان و جوانان ما

به‌عنوان مخاطبین اصلی نظام تعلیمی - داشته باشد و یا دارد.

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ابداعات بشر در چنددهه اخیر، با قابلیت‌ها و کارکردهای متعدد و گسترده، بخش‌های مختلف زندگی انسانی را تحت تأثیر خود قرار داده است. مبنا و هدف اصلی اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، برداشتن فاصله جغرافیایی میان انسان‌های سراسر دنیا و ایجاد تحول در عرصه ارتباطات و تبادل اطلاعات است. اینترنت، مجموعه پایان‌ناپذیری از پایگاه‌های داده است که اطلاعات مختلف و متنوع فردی و جمعی انسان‌ها را در خود جمع کرده است و هر روز نیز گسترش می‌یابد.

صدها میلیون نفر از کاربران اینترنت عضو صدها شبکه اجتماعی مختلف هستند و بخشی از فعالیت آنلاین روزانه‌شان در این سایت‌ها می‌گذرد. این شبکه‌های اجتماعی در عین حال که فضاهایی هستند که در آن‌ها افراد دوستان جدیدی پیدا می‌کنند یا دوستان قدیمی خود را در جریان تغییرات زندگی‌شان قرار می‌دهند، مکان‌هایی برای تبادل نظر هستند که در آن‌ها جوانان عقاید و نظریات خود را با هم به اشتراک می‌گذارند. این قابلیت که یک جوان بتواند با امثال خود در کشورهای دیگر جهان ارتباط برقرار کند، باعث می‌شود تا این شبکه‌ها به مکانی تبدیل شوند که در آن‌ها ایده‌های جدید معرفی می‌شوند و مورد بحث قرار می‌گیرند.

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در کنار مزایا و افق‌های بسیاری که ایجاد کرده است، معایب و تنگناهایی نیز دارد که عدم آگاهی و آشنایی کامل با آن‌ها می‌تواند آسیب‌هایی را برای تربیت اخلاقی کاربران به وجود آورد. درک این واقعیت، ضرورت پژوهش در حیطه استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در مورد تربیت کودکان، نوجوانان و جوانان را نشان می‌دهد.

آنچه آشکار است، این است که فضای مجازی، به‌مثابه یک تیغ دولبه است که با آموزش صحیح و فرهنگ‌سازی، می‌توان استفاده‌های فراوانی از آن‌ها نمود؛ در غیر این صورت و با استفاده نامناسب، آموزش غیراصولی و عدم وجود فرهنگ کاربری، سازگاری و مهارت‌های اجتماعی و فردی انسان به‌وسیله آن‌ها از بین می‌رود. پویایی هر نظام تربیتی در این است که اصول، روش‌ها و کارکردهای خود را از حالت ایستا خارج کند و بتواند خواسته‌هایش را متناسب با دگرگونی‌های محیطی، شاداب و زنده نگه دارد؛ اما این‌که خانواده‌ها با به‌کارگیری و رعایت کدام رویکردها، اصول و روش‌ها می‌توانند به تربیت اخلاقی کودکان و نوجوانان در مواجهه با

چالش‌های نفوذ اینترنت و شبکه‌های اجتماعی اقدام کنند، سؤالی مهم و حیاتی است.

از آن‌جا که فرهنگ جامعه ما بر پایه آموزه‌های اسلامی بنا نهاده شده و الگوهای تربیتی این جامعه نیز بر اساس آموزه‌های اسلامی شکل گرفته است؛ از این‌رو، سعی خانواده‌های مذهبی این است که بتوانند فرزندان مطابق با این آموزه‌ها تربیت کنند و باعث رشد و بالندگی آن‌ها شوند. تعلیم و تربیت اسلامی، ناظر به نظامی است که مستقیم یا غیر مستقیم از متون اسلامی سرچشمه گرفته و شامل شناخت پدیده‌ها و روابط موجود در حوزه عملی تعلیم و تربیت صورت‌های مطلوب آن‌ها و چگونگی ایجاد تغییر در آن‌هاست. مسلم است که زیربنای این تربیت، شناخت معارف اسلامی و آموزه‌های دینی و نیز آشنایی با چالش‌های تربیتی عصر حاضر است.

بحث فواید و مضرات فضای مجازی، مدتی است که توجه فراوانی را به خود جلب کرده است. در سطرهای آتی تلاش شده به برخی از نکات مثبت و منفی کاربرد اینترنت و فضای مجازی اشاره شود.

فضای مجازی نسل جدیدی از فضای روابط اجتماعی هستند که با این‌که عمر خیلی زیاد ندارند، توانسته‌اند به‌خوبی در زندگی مردم وارد شوند. مردم بسیاری در سنین مختلف و از گروه‌های اجتماعی متفاوت در فضای مجازی کنار هم گرد آمده‌اند و از فاصله‌های بسیار دور در دنیای واقعی، از این طریق باهم ارتباط برقرار می‌کنند. امروزه روش‌های ارتباطی با دیگران از طریق اینترنت افزایش یافته است. پست الکترونیک، پیام‌های کوتاه، چت‌روم‌ها، وب‌پایگاه و بازی‌ها، روش‌هایی برای گسترش و حفظ روابط اجتماعی شده‌اند. یکی از کاربردهای اصلی اینترنت، برقراری ارتباط اجتماعی با دیگران است.

در امر تربیت اجتماعی - سیاسی جامعه نیز باید توجه داشت که برای پیشبرد جامعه به‌سوی کمال و تعالی، باید ابتدا به محتوای درونی افراد جامعه توجه کرده، آرمان‌های آن‌ها را تغییر داد و میل و کشش درونی را به‌سوی خیر و سعادت حقیقی به وجود آورده، ابزارهای لازم برای رسیدن به تعالی و توسعه در اختیار آن‌ها قرار داد. در واقع، باید گفت که زمینه‌های درونی افراد جامعه، باعث انحطاط یا تعالی جامعه می‌شود؛ از این‌رو، باید ریشه توسعه و پیشرفت یا عقب‌ماندگی مادی و معنوی جامعه را در افراد همان جامعه جست‌وجو کرد؛ مثلاً جامعه

استبدادزده، به نوع افراد آن جامعه وابسته است. برای رفع استبداد، باید نوع نگرش و بینش افراد جامعه را تغییر داد و به تربیت اخلاقی و سیاسی آن‌ها پرداخت تا انسان‌های توانمند فکری با قدرت تحلیل استبداد و شناخت حق از باطل، بر مدار حقوق‌طلبی گرد هم آیند و سعادت خود و جامعه را محقق سازند. پس برای دستیابی به نظام پیشرو، پیش از هر تغییر و تحولی، نیازمند افرادی هستیم که بتوانند در استقرار، نهادینه کردن و تداوم آن، نقش اساسی داشته باشند.

هنگامی که گروهی از انسان‌های دارای پیوند، دور هم جمع می‌شوند و در یک ساختار واحد، مانند شبکه‌های اجتماعی مجازی، تحت اهداف مشترک قرار می‌گیرند، تعلیم و تربیت مسئله مهمی تلقی می‌شود. هر فرد مهارت‌های مورد نیاز برای زندگی را با شرایط شبکه اجتماعی مربوط که در آن قرار دارد، باید بیاموزد. زمانی که ساختار زندگی اجتماعی گسترده‌تر و پیچیده‌تر می‌شود، به همان میزان نوع تربیت نیز پیچیده‌تر می‌گردد؛ از این رو، واحدهای اجتماعی برای بقای خویش به اعضای کارآزموده و تربیت‌شده‌ای برای مشارکت در امور اجتماعی نیازمند هستند. این اعضا با مشارکت سیاسی و اجتماعی خود و پذیرش برخی مسئولیت‌های سازمان، می‌توانند به رشد و تعالی آن کمک کنند.

هر حکومت و نظام سیاسی به انسان‌های توانمند فکری و شخصیت‌های بزرگ، کارآمد و دلسوز نیاز دارد تا به کارآمد کردن و بالندگی نظام اجتماعی در تمامی سطوح بپردازند.

بنیاد اندیشه

بروز آسیب‌های نوظهور می‌تواند زمینه‌ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اجتماعی و روانی باشد؛ به همین دلیل، برنامه‌ریزی برای شناسایی، پیش‌گیری و کاهش آسیب‌های نوظهور لازم و ضروری می‌نماید. آسیب‌های نوظهور، آسیب‌های مرتبط با فناوری‌های جدید هستند که آسیب‌های ناشی از استفاده از ماهواره، بازی‌های کامپیوتری، تلفن همراه و اینترنت می‌توانند در این مجموعه قرار گیرند. در این تحقیق پایانی سعی شده است تا به آسیب‌های مرتبط با فضای مجازی پرداخته، برای رفع این‌گونه معضلات پیشنهادهایی ارائه شود.

فرضیه ما این است که فضای مجازی در اکثر موارد تأثیر منفی بر تربیت کودکان و نوجوانان و جوانان دارد. با توجه به فرضیه مطرح‌شده، پرسش اصلی که در این پژوهش به دنبال آن هستیم، این است که فضای مجازی چه تأثیری بر نسل جوان و نوجوان ما دارد؟

۱. فضای مجازی

فضای مجازی^۱، بنا بر تعریف لغت‌نامهٔ بریتانیکا، جهانی است مجازی که از ارتباط مبادی کامپیوترها، دستگاه‌های فعال در اینترنت، سرورها و مودم‌ها و دیگر اجزا با زیرساخت اینترنت خلق شده است.

نخستین کسی که واژهٔ «فضای سایبر» را به کاربرد، «ویلیام گیسون»، نویسندهٔ داستان‌های علمی-تخیلی، بود که در سال ۱۹۸۲ در یکی از کتاب‌های خود این اصطلاح را به کاربرد. دههٔ ۹۰ میلادی، فضای سایبری به‌عنوان یک اصطلاح برای توصیف «مکانی» بود که در آن افراد با استفاده از اینترنت با یکدیگر در تعامل بودند؛ جایی که در آن بازی‌های آنلاین، اتاق‌ها گفت‌وگو و مکالمه انجام می‌شود. هم‌چنین فضای مجازی در اواخر قرن بیستم و اوایل قرن بیست و یکم به مکانی مهم برای بحث‌های سیاسی-اجتماعی تبدیل شد (Bussell, ۲۰۱۳).

برخی دیگر، فضای مجازی را «یک محیط الکترونیکی واقعی که ارتباطات انسانی به شیوه‌ای سریع، فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص خود، در آن زنده و مستقیم روی می‌دهد. تعریف کرده‌اند. قید «واقعی»، مانع از این است که تصور شود مجازی بودن این فضا به معنای غیر واقعی بودن آن است؛ چرا که در این فضا نیز همان ویژگی‌های تعاملات انسانی در دنیا خارج-هم‌چون مسئولیت-وجود دارد. ضمن این‌که فضای سایبر در واقع یک «محیط» است که ارتباطات در آن انجام می‌شود، نه صرف مجموعه‌ای از ارتباطات. از سوی دیگر، این ارتباطات گرچه ممکن است در همه‌حال بر خط^۲ نباشد؛ ولی زنده و واقعی و مستقیم است؛ از این رو، تأثیر و تأثر بالایی در این روابط رخ می‌دهد (طارمی، ۱۳۸۷: ۳۲).

فضای مجازی یکی از موضوعات راهبردی جهان امروز است که به‌عنوان پرچالش‌ترین به‌روزترین مسائل جهان مطرح است. اینترنت برای متخصصان، دانشمندان و پژوهشگران بستری مناسب فراهم کرده تا در آن اطلاعات علمی در سطح جهان را به اشتراک بگذارند و از دستاوردها و نتایج تحقیقات یکدیگر بهره‌برداری نمایند؛ اما اکثریت افراد جامعهٔ بشری بیش‌ترین استفاده از اینترنت می‌کنند، استفادهٔ فراغتی و سرگرمی است.

۱. cyberspace.

۲. On Line.

وقتی صحبت از فضای مجازی به میان می‌آید، مردم اغلب به کامپیوتر فکر می‌کنند که به اینترنت متصل است؛ در حالی که این فقط بخش بسیار کوچکی از فضای مجازی را تشکیل می‌دهد. فضای مجازی در واقع، نامی است که تعداد زیادی از کاربردهای امروز فناوری‌های جدید ارتباطی را دربرمی‌گیرد (شاه قاسمی، ۱۳۸۵: ۳).

ظهور فضای مجازی در واقع، درست بعد از پایان جنگ جهانی دوم و با راه‌افتادن موج فناوری‌های جدید کامپیوتری در فرم اولیه آن اتفاق افتاد (پیشین به نقل از ویتاگر، ۲۰۰). فضای مجازی یک شبکه گسترده جهانی است که شبکه‌های مختلف کامپیوتری در اندازه‌های متعدد و حتی کامپیوترهای شخصی را با استفاده از سخت‌افزارها و نرم‌افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر وصل می‌کند. فناوری‌های ارتباط راه دور اساس فضای مجازی را تشکیل می‌دهند. کلمه فضای مجازی (سایبر اسپیس) از درون کلمه «سایبرنتیکس» که در سال ۱۹۴۸ به وسیله «نوربرت وینر» ابداع شده بود، پدید آمد (همان).

در حال حاضر، دو حقیقت در مورد دنیای مجازی مسلم است: اول آن‌که دنیای مجازی در کنار دنیای واقعی موجودیت پیدا کرده و دوم آن‌که دنیای مجازی با سرعتی سرسام‌آور در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی، سیاسی و روانی دنیای واقعی نفوذ کرده و به‌طور پیوسته در جریان تغییر، تکمیل و یا تخریب این ابعاد است؛ آن‌چنان که مردم دنیای واقعی در عین بهت و لذت از ورود به دنیای مجازی و دسترسی به حجم نامحدود اطلاعاتی و تفریحات آن، دچار گیجی و از خود بیگانگی شده‌اند.

اینترنت به‌عنوان مهم‌ترین ابزاری که در خدمت فضای مجازی قرار گرفته، مطرح است. اینترنت به‌معنای شبکه جهانی، مجموعه‌ای از شبکه‌های مرتبط به هم است که از طریق خطوط تلفن، ماهواره و غیره به یکدیگر متصل شده‌اند تا اطلاعات و داده‌ها بتوانند به سرعت از هر نقطه دنیا انتقال یابند. شبکه جهانی اینترنت، یکی از مهم‌ترین نوآوری‌هایی است که بعضی از نظریه‌پردازان برای تأکید بر اهمیت آن، تأثیرات این بزرگراه عظیم اطلاعاتی را مشابه با تأثیرات اختراع چاپ بر زندگی انسان‌ها ذکر کرده‌اند (محسنی و دیگران، ۱۳۸۵: ۷۳). از اینترنت به‌عنوان بزرگ‌ترین شبکه جهانی کامپیوتری که دارای میلیون‌ها شبکه کوچک‌تر است که به یکدیگر متصل شده‌اند، یاد می‌شود (کجار، ۱۳۸۱: ۵). اغلب به اینترنت «بزرگراه اطلاعاتی» می‌گویند که حجم زیادی از اطلاعات را از کامپیوتری به کامپیوتر دیگر در سراسر دنیا انتقال می‌دهد (سالاری،

اینترنت هم‌چنین به مردم امکان می‌دهد که نه تنها مصرف‌کننده اطلاعات، بلکه تولیدکننده آن نیز باشند. افراد به کمک اینترنت می‌توانند به اطلاعات مورد نیاز خود دسترسی پیدا کنند و فارغ از محدودیت‌های جغرافیایی و زمانی و نظارت عمومی، به گفت‌وگو با یکدیگر بپردازند. هم‌چنین این امکان وجود دارد که شهروندان بر حکومت و نهادهای اجتماعی و نمایندگان نظارت داشته باشند.

شبکه‌های اجتماعی از مهم‌ترین ابزارهای موجود در اینترنت است که تقریباً تمام کسانی که با اینترنت سروکار دارند را به خود جذب کرده است. شبکه‌های اجتماعی، آن دسته از وبسایت‌هایی هستند که طیف وسیعی از تعاملات اجتماعی با دوستان و اعضای خانواده را میسر می‌سازند (مرادی، ۱۳۹۶: ۸۴). شبکه‌های اجتماعی، یکی از بسترهای زندگی در عصر اطلاعات است که روابط رسمی و بروکراتیک از آن رخت بر بسته و تعامل در آن آسان‌تر و فارغ از دغدغه‌های جاری در فضای فیزیکی صورت می‌گیرد (همان). شبکه‌های اجتماعی به‌عنوان جوامع آنلاین، حاصل تعامل بین گروه‌های همفکر و دوستان است و از ویژگی «با بودن» و «عدم تمرکز» برخوردارند؛ بدین معنا که آسیب دیدن یک عضو آن را متلاشی نمی‌کند در سایت‌های شبکه اجتماعی، افزون بر تعامل درون‌شبکه‌ای، تعامل‌های برون‌شبکه‌ای نیز رایج است. این تعامل‌ها، نه تنها «سرمایه اجتماعی» و «قدرت» می‌آفرینند؛ بلکه در ایجاد موج‌های اجتماعی و تأثیر بر واقعیت‌های محیط واقعی نقش‌آفرین‌اند. این تأثیر تنها به جنبش‌های اجتماعی محدود نمی‌شود؛ بلکه همه عرصه‌های زندگی را دربرمی‌گیرد. کنشگران در شبکه‌های اجتماعی طیف وسیعی از افراد و گروه‌ها تا شرکت‌ها را شامل می‌شود (همان).

۲. در دلایل گرایش افراد به اینترنت و شبکه‌های اجتماعی می‌توان با این موارد اشاره کرد:

قابلیت‌های جذاب اینترنت و شبکه‌های اجتماعی: امکانات قابل توجهی که اینترنت می‌تواند در اختیار افراد جامعه قرار دهد؛ مانند وبسایت‌ها، موتورهای جست‌وجو، اتاق‌های گفت‌وگو پیام‌رسان‌ها، صفحات تبادل اطلاعات که به کاربران اجازه می‌دهد سؤال‌ها و اطلاعات خود را به موضوع‌های خاص ارسال کنند و پست الکترونیکی و وبلاگ‌ها که فرد می‌تواند افکار، احساسات

و کارهای خود را در آن بنویسد و از آن نگهداری کند.

پر کردن اوقات فراغت: از مهم‌ترین دلایل مصرف بالای اینترنت و شبکه‌های اجتماعی در میان کاربران است.

فرار از خود و ناکامی‌های زندگی: اینترنت برای بسیاری از افراد پناهگاهی است که برای فرار از مشکلات، دردها و رنج‌های خود به آن روی می‌آورند. هم‌چنین عدم شکل‌گیری هویت مطلوب در کاربران، وجود شکاف‌های اجتماعی، شکاف بین نسل‌ها و نیز ازهم‌پاشیدگی تعاملات بین والدین و فرزندان، از دیگر علل گرایش افراد به استفاده از اینترنت می‌تواند باشد (زمان، ۱۳۸۷: ۳۸-۴۲).

۳. جنبه‌های مثبت فضای مجازی بر تربیت

هم‌چنان که پیش از این- در سطرهای نخستین همین نوشتار، اشاره شد- فضای مجازی هم‌چون یک تیغ می‌تواند هم کاربرد مفید و هم کاربرد آسیب‌زا داشته باشد. در سطرهای پیش رو برآنیم تا جنبه‌های خوب و مثبت فضایی را که امروزه به مهم‌ترین مسئله زندگی جوانان و محل تخلیه روحی و روانی آنان تبدیل شده است، بیان کنیم. مواردی را که در ذیل به آنان اشاره می‌شود، می‌توان به‌عنوان فرصت‌ها و به تعبیری، نقاط قوت استفاده از فضای مجازی نام برد.

بنیاد اندیشه

۳-۱. دسترسی آسان و سریع به جدیدترین منابع اطلاعاتی

دستیابی آسان به آخرین اطلاعات تخصصی در زمینه‌های مختلف اعتقادی، اجتماعی، اقتصادی، هنری و... که در سطح جهان به‌صورت مقاله، کتاب، نرم‌افزار و... منتشر شده و می‌شود. عمومی بودن فضای مجازی که به هر فردی در هر نقطه از جهان امکان می‌دهد از طریق این فناوری به آسان‌ترین وجه، جدیدترین اطلاعات موردعلاقه خود را به دست آورد و مرزهای جغرافیایی یا سیاسی تا کنون نتوانسته جلو استفاده از فضای مجازی و گسترش روزافزون آن را بگیرد. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی باعث گسترش شیوه‌های یادگیری خودم‌محور و دسترسی آسان به منابع اطلاعاتی مربوط به تربیت اخلاقی شده است؛ از این رو، اقتدار والدین به‌عنوان آموزش‌دهنده تربیت بسیار مشکل‌تر شده است. در این مقام، مریبان و والدین در مواردی حتی نیاز به اظهار عدم آگاهی (ندانستن) دارند. به‌عبارت دیگر، مریبان و والدین به‌عنوان راهنمایی

برای دسترسی به مطالب مفید در میان انبوه اطلاعات موجود در اینترنت عمل می‌کند؛ از این رو از این نقش جدید آن‌ها می‌توان به نحو احسن در تربیت اخلاقی سود جست.

۲-۳. آموزش مسائل اخلاقی

استفاده از اینترنت و شبکه‌های اجتماعی می‌تواند به آموزش مسائل تربیت اخلاقی به صورت عینی کمک کند. با استفاده از فیلم‌ها و بازی‌ها و نیز بررسی پایگاه‌های مفید و تربیتی، می‌تواند این نوع مسائل را به روش ساده‌تر، اما مؤثرتر، به فرزندان یاد داد تا از این طریق، مطلب مورد نظر به صورت تقریباً پایدار در ذهن آن‌ها جا گیرد.

۳-۳. افزایش روحیه اجتماعی

تبادل اطلاعات و تعاملی بودن روابط و ارتباطات در فضای مجازی بدون محدودیت‌ها؛ حاکم بر دیگر رسانه‌ها که معمولاً در آن‌ها عده‌ای گوینده و نویسنده هستند و جمع دیگری صرفاً شنونده و خواننده.

یکی از مسائلی که در خانواده مورد تأکید است، ایجاد روحیه اجتماعی در فرزندان است که یکی از اهداف تربیت اخلاقی در تعلیم و تربیت اسلامی است. پژوهشگران معتقدند استفاده از ابزارهای دیجیتالی، هم‌چون رایانه، می‌تواند به درک کودک از خود و جامعه‌پذیری وی کمک نمود؛ به طوری که استفاده از شبکه‌های اجتماعی - البته با نظارت والدین - منجر به آسان‌سازی تعاملات گروهی، همکاری و شکل‌گیری روابط اجتماعی می‌شود.

۴-۳. فراگیری وجود تعدد و تنوع فرهنگی در میان انسان‌ها

این ویژگی موجب می‌شود که فرزندان با مقوله تعدد و تنوع فرهنگی در میان انسان‌ها آشنا شوند. تربیت اخلاقی می‌تواند زمینه‌هایی را فراهم کند تا فرزندان یک خانواده با استفاده از ابزارهای ارتباطی، به‌دوراز هرگونه تعصب و جزم‌اندیشی، با فرهنگ‌های دیگر در تعامل باشند و در عین حفظ هویت دینی و اخلاقی خود، نسبت به فرهنگ‌ها و ادیان دیگر شناخت پیدا کنند. این ویژگی موجب می‌شود تا انسان در یک زندگی مشترک با هم‌نوعان خود، او را به‌سوء ارزش‌ها و اخلاقیاتی سوق دهد که کلی و جهان‌شمول باشد تا انسان تک‌بعدی بار نیاید و توانایی تحمل دیگران و معاشرت با آن‌ها را داشته باشد.

۳-۵. ایجاد و تقویت خرد جمعی

همانند دنیای ابرکامپیوترها که قدرت پردازشی آن‌ها از ترکیب چندین پردازشگر منفرد حاصل می‌شود، نیروی تفکر و ذهن کاربران شبکه اجتماعی به مدد تعاملات اجتماعی اینترنتی و بهره‌گیری از ابزارهای اینترنتی، با یکدیگر ترکیب و همراه می‌شوند و مصداقی می‌شود برای این ضرب‌المثل که «همه‌چیز را همگان دانند».

جذابیت و تنوع در فضای مجازی و مخاطب‌محور بودن اغلب داده‌ها در آن؛ به طوری که امکان نظرسنجی و ارزیابی در این فضا برقرار و به‌روزتر است و این توانایی را به داده‌پردازان می‌دهد که از آخرین خواسته‌های مخاطبان خود مطلع گردند که این امر در کنار تنوع و جذابیت فضای سایبری تأثیر بسزایی در جذب مخاطب دارد.

۳-۶. بیان آزادانه عقاید، ایده‌ها و افکار

شبکه‌های اجتماعی، ارسال بازخورد از سوی مخاطب و همکاری و همگامی کاربران با همدیگر را تسهیل کرده و آن‌ها را به مشارکت در بحث‌ها تشویق می‌کنند. اینترنت رسانه‌ای جهانی است که همه دانش‌ها و ایده‌ها در آن به اشتراک گذاشته می‌شود و همه می‌توانند آزادانه در آن ابراز عقیده کنند و هیچ‌کس بر دیگری برتری ندارد. نکته مهم و اساسی در این فرایند آن است که رفتار افراد در جریان مفاهیم و گفت‌وگو در حوزه عمومی، باید عاری از فشار و سلطه و در شرایطی عادلانه، آزادانه، آگاهانه و برابر صورت گیرد. در این دسته از ارتباطات، کودکان و فرزندان خانواده می‌آموزند که برای به‌دست‌آوردن تفاهم و توافق هیچ سلاحی جز استدلال منطقی و قانع‌کننده ندارند.

۳-۷. سهولت در پروژه‌های علمی و پژوهشی

شکی نیست که اینترنت با ظرفیت‌های موجود در آن، با کنار گذاشتن محدودیت‌های زمانی و مکانی و با امکان استفاده از تمام قالب‌های سمعی و بصری موجود، می‌تواند نظام یادگیری را متحول سازد. برنامه‌ریزان سیاست‌های آموزشی افغانستان نباید از این مسئله غفلت نمایند.

امروزه یکی از رایج‌ترین کاربردهای اینترنت، استفاده از آن جهت آموزش و پژوهش است. تعداد فراوان مدارس و مراکز عالی آموزشی، دانشگاه‌ها و کالج‌های اینترنتی در کنار پژوهشکده‌ها

و پژوهشگاه‌ها و مراکز تحقیقاتی، بیان‌گر این مسئله است.

همین‌جا ضروری به نظر می‌رسد با توجه به ضعف امکانات دسترسی به آموزشی در نواح دور دست کشور می‌بایست بحث آموزش مجازی و زیرساخت‌های مربوط به آن، مورد توجه جدی مسئولان وزارت معارف قرار گیرد.

۳-۸. کاهش هزینه‌های اقتصادی - اجتماعی

با استفاده از امکانات موجود در فضای مجازی که در بسیاری از روابط اقتصادی و اجتماعی دیگر نیازی به مراجعه حضوری برای خرید کالا یا خدمات نیست، طبیعی است که این امر باعث کاهش قابل توجهی از هزینه‌های اقتصادی می‌شود؛ کاهش رفت‌وآمدهای غیر ضروری درون‌شهری و در نتیجه کاهش مصرف انرژی و کاهش آلودگی هوا. همچنین کاهش مصرف کاغذ و هزینه‌های چاپ و نشر و سایر هزینه‌ها با استفاده از امکانات موجود در فضای مجازی ارائه خدماتی نظیر شهروند الکترونیکی به معنای «ارائه خدمات ارتباطی»، کارکرد پرمصرف اصلی اینترنت بوده و یکی از عوامل مهم جذب و علاقه‌مند شدن افراد است.

دولت الکترونیک که با استفاده از فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی، به منظور ارائه خدمات دولتی، به صورت به‌هنگام و مستقیم به شهروندان است. دولت الکترونیک تسهیلات لازم جهت دسترسی مناسب به اطلاعات و خدمات دولتی و فرصت‌های گسترده‌تر را برای مشارکت در برنامه‌ها در اختیار افراد قرار می‌دهد.

۳-۹. اقتصاد و تجارت الکترونیک

اینترنت هزاران شغل برای کارکنان صنایع رسانه‌ای فراهم ساخته و به صورت غیر مستقیم برای میلیون‌ها خانواده دیگر، شرایطی را فراهم کرده است تا زندگی خودشان را از طریق فعالیت‌های مربوط به اینترنت تأمین کنند (پیشین).

۳-۱۰. فضایی برای ظهور خلاقیت

فناوری مجازی و جامعه شبکه‌ای، افراد را به سوی زندگی‌ای سوق داده است که در آن می‌توانند با اتخاذ نقشی فعال و خلاق، به صورت فردی یا جمعی، در ساختن چیزی جدید سهیم

باشند؛ در فرایند هم‌آفرینی شرکت و به خودیابی خویشتن کمک کنند. گسترش تعاملات و تبادل نظرها با سرعت بسیار بالا در فضای مجازی و به‌خصوص در «شبکه‌های اجتماعی»، این امکان را فراهم می‌سازد که افراد به تبادل آراء و افکار بپردازند و کیفیت آزادی‌بخشی اینترنت، کاربران اینترنتی را دعوت می‌کند تا به تفکر، تجربه، بازی، فعالیت‌های گروهی و ارتباط بپردازند. اینترنت همواره محیطی را به وجود آورده است که همگان می‌توانند با تکیه بر توانایی‌ها و استعدادهای خود، دست به ابداع و خلاقیت بزنند. از میان‌رفتن محدودیت مکان، زمان، نبود نظارت و انتقاد، ناشناس ماندن، امکان خیال‌پردازی و تنوع گوناگون محیط‌های اینترنتی، فرصت مناسبی را برای بروز خلاقیت فراهم می‌کند (ابری، ۱۳۸۷).

۱۱-۳. گسترش عدالت رسانه‌ای

در گذشته فقط افراد خاصی آن‌هم در شهرهای بزرگ می‌توانستند به مطبوعات و نشریات دسترسی داشته و از اخبار روز و رویدادهای اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و... مطلع شوند و حال آن‌که با وجود فضای مجازی و فناوری‌های گوناگون اطلاعاتی و ارتباطاتی، تمام افراد حتی در دورترین نقاط نیز می‌توانند، به شکل برابر، از این اطلاعات مطلع و از آن بهره‌برداری کنند (سلامی، ۱۳۹۲).

۴. آسیب‌ها و تهدیدهای فضای مجازی

تأسیس ۱۳۹۴

پس از ظهور، توسعه و پیشرفت شگفت‌آور فناوری‌های مرتبط با فضای مجازی، موجی از مباحث مرتبط با آسیب‌ها و تهدیدهای این پدیده نوظهور را در میان جامعه‌شناسان، روان‌شناسان و برنامه‌ریزان امور تربیتی به وجود آورد. در ادامه این نوشتار به بخشی از آسیب‌هایی که نتیجه استفاده نادرست از فضای مجازی است، اشاره می‌شود.

۱-۴. اختلال در شکل‌گیری شخصیت

هریک از عناصر سه‌گانه هویت، یعنی «شخص، فرهنگ و جامعه»، در تکوین شخصیت فرد نقش مهمی را ایفا می‌کنند. هویت شخصی، ویژگی بی‌همتای فرد را تشکیل می‌دهد. هویت اجتماعی در پیوند با گروه‌ها و اجتماعات مختلف قرار گرفته و شکل‌گیری آن متأثر از هویت اجتماعی است. در نهایت، هویت فرهنگی برگرفته از باورهایی است که در عمق وجود فرد

به واسطه تعامل او با محیط پیرامون و آموزه‌های آن از بدو تولد تا کهن‌سالی جای گرفته است از آن‌جا که فضای مجازی صحنه‌ای فرهنگی و اجتماعی است که فرد خود را در موقعیت‌های متنوع نقش‌ها و سبک‌های زندگی قرار می‌دهد، خود زمینه‌ای برای آسیب‌پذیری شخصیت کاربر است که در نتیجه، موجب چند شخصیتی شدن کاربر خواهد شد.

در تربیت نسل جوان و نوجوان همه تلاش بر این است که آن‌ها دارای یک شخصیت سالم شوند؛ اما با امکانات و گزینه‌های فراوانی که فضای مجازی در اختیار جوانان می‌گذارند آنان پیوسته با محرک‌های جدید و انواع مختلف رفتار آشنا می‌شوند. چنین فضایی، هویت نامشخص و پیوسته متحولی را می‌آفریند؛ یعنی «اینترنت یک صحنه اجتماعی است که فرد در موقعیت‌های متنوع نقش‌ها و سبک‌های زندگی قرار می‌دهد و از آن تأثیر می‌پذیرد.» (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۶۲).

۲-۴. تعارض ارزش‌ها و شکل‌گیری هویت جدید

ورود اینترنت به جامعه به همراه خود ارزش‌های غربی و چالش‌های جدیدی را همراه داشته است. از آن‌جایی که برخی از عناصر موجود در این پدیده مغایر با فرهنگ اسلامی است، این دیدگاه اینترنت می‌تواند آسیب‌های زیادی را به همراه داشته باشد. ورود اینترنت در حوزه خانواده، موجب تغییر نظام ارزشی در خانواده‌ها می‌شود. در یک مطالعه تجربی نشان داده شد که استفاده جوانان از اینترنت، موجب کاهش ارزش‌های دینی حاکم بر خانواده شده است (زنجانی‌زاده، ۱۳۸۴).

در سایه استقرار اینترنت و حضور مداوم فرزندان در فضای مجازی، جنبه‌هایی از فرهنگ جامعه و خانواده که بار ارزشی و اخلاقی دارند، در حاشیه قرار می‌گیرند. فرهنگ فعلی حاکم بر انواع ابزارهای ارتباطی، به‌ویژه اینترنت و ماهواره، برای کاربرانی که جنبه فکری قابل ملاحظه‌ای نداشته باشند، هویت‌زا است نه هویت‌ساز؛ چرا که ارزش‌های زندگی که دین و اخلاق مطرح می‌کنند، بر آن حاکم نیست. به این ترتیب، هویت «انسانی» قربانی هویت «ماشینی» می‌شود (رضایی، ۱۳۸۸: ۲۲).

۳-۴. گسترش ارتباطات نامتعارف میان جوانان

اینترنت به دلیل تسهیل در ایجاد روابط دوستانه و عاشقانه، در زمینه‌های غیر اخلاقی بسیار مورد توجه قرار گرفته، تا جایی که اینترنت موجب سهولت خیانت در روابط زناشویی و ایجاد روابط نامشروع شده است.

مجازی شدن تعاملات انسانی به قابلیت‌های جدیدی هم‌چون جوامع سایبری، آموزش مجازی، روش‌های مجازی، دوستی‌های مجازی، سیاست مجازی و نظایر آن‌ها خواهد انجامید. پیشرفت‌هایی مثل اینترنت، شبکه‌های اجتماعی و پست الکترونیکی، موقعیت‌های غیر منتظره‌ای برای تعاملات افراد فراهم می‌سازد؛ به طوری که آن‌ها می‌توانند فارغ از محدودیت‌های زمانی و مکانی با هم در تماس باشند. افراد دیگر برای هم فرصت حضور را غنیمت نمی‌شمارند و انسان به‌عنوان مرکز ثقل تبدیل به کالایی شده که توسط ابزار رد و بدل می‌شود (مرادی، ۱۳۹۶: ۹۰).

۴-۴. شکاف نسل‌ها

اینترنت شکاف میان نسل‌ها را بیش‌تر کرده است و اکنون شکاف میان نسل دوم و سوم علاقه‌مند به اینترنت نیز آشکار شده است؛ به گونه‌ای که هیچ‌یک زبان دیگری را نمی‌فهمند. امروزه با ورود وسایل و فناوری‌های جدید به عرصه خانواده‌ها، شاهد این هستیم که والدین و فرزندان ساعت‌های متمادی در کنار یکدیگر می‌نشینند، بدون آن‌که حرفی برای گفتن داشته باشند. ما دیگر کم‌تر نشانه‌هایی از آن نوع خانواده‌هایی را داریم که والدین و فرزندان دور هم نشسته درباره موضوعات مختلف خانوادگی و کاری با هم گفت‌وگو کنند و نظریات همدیگر را راجع به موضوعات مختلف جویا شوند. در شرایط فعلی، روابط موجود میان والدین و فرزندان به سردی گراییده، دو نسل به دلیل داشتن تفاوت‌های اجتماعی و تجربه‌های زیستی مختلف، زندگی را از دیدگاه خود می‌نگرند و مطابق با بینش خود آن را تفسیر می‌کنند. نسل دیروز (والدین) احساس دانایی و با تجربگی می‌کنند و نسل امروز (فرزندان) که خواهان تطابق با پیشرفت‌های روز است، در برابر آن‌ها واکنش نشان می‌دهند و چون از پس منطق و نصیحت‌های ریشه‌دار و ناشی از تجربه آن‌ها بر نمی‌آید، به لجبازی روی می‌آورند (رحیمی، ۱۳۹۰: ۱۹).

فرزندان در مقایسه با والدین، با وجود این‌که در یک فضای فرهنگی زندگی می‌کنند، اطلاعات، گرایش‌ها و رفتارهای متفاوتی دارند. عوامل متعددی بر این پدیده تأثیرگذارند و این

شکاف را روزبه‌روز بیش‌تر می‌کنند. سرعت تحولات و بسط ارتباطات با جهان توسعه‌یافته توجه بیش‌تر جوانان به برنامه‌های جهانی شدن فرهنگ، رسانه‌ها، گسترش روزافزون انجمن‌ها کانون‌هایی غیر از کانون خانواده برای پیوستن و تعلق‌یافتن جوانان به آن‌ها و غیره از آن‌جا است (پیشین).

۵-۴. سوءاستفاده جنسی

در سال ۱۹۹۹م، گردهمایی جهانی با عنوان «کارشناسی برای حمایت کودکان در برابر سوءاستفاده جنسی از طریق اینترنت» برگزار شد که منجر به صدور قطع‌نامه‌ای شد. در این قطع‌نامه آمده است: «هرچه اینترنت بیش‌تر توسعه پیدا کند، کودکان بیش‌تر در معرض محتوای خطرناک آن قرار خواهند گرفت. فعالیت‌های محرمانه مربوط به فحش‌های کودکان و پورنوگرافی که از طریق اینترنت مورد استفاده واقع می‌شود، اکنون از مسائل حاد به‌شمار می‌رود.» (اکبری ۱۳۹۰: ۱۶۳).

۶-۴. رواج فرهنگ هرزه‌نگاری

اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، تجربه بزرگ‌شدن و نمو از کودکی به بزرگسالی را در میا، جوامع تغییر داده است. افزون بر آن، وظیفه و نقش والدین را در تربیت، به‌خصوص تربیت اخلاقی فرزندان‌شان، دگرگون ساخته است. اینترنت و شبکه‌های اجتماعی به‌طور غیر منتظره دسترسی به تصاویر هرزه‌نگاری و مستهجن را فزونی بخشیده است و اگر کودک یا نوجوان دام اعتیاد به این نوع آسیب قرار گیرد، فرد دچار تعارضات اجتماعی و شخصیتی می‌شود.

۷-۴. انزوای اجتماعی

امروزه اینترنت در زندگی اجتماعی، جای دوستان و نزدیکان را گرفته، در حقیقت جایگزین روابط دوستانه و فامیلی شده است. افرادی که ساعت‌ها وقت خود را در پیام‌رسان‌های مجاز می‌گذرانند، بسیاری از ارزش‌های اجتماعی را زیر پا می‌نهند؛ چرا که این‌گونه افراد، دیگر فعالیت‌های اجتماعی خود را کنار گذاشته، به فعالیت‌های فردی روی می‌آورند. نتایج یک پژوهش نشان داد که استفاده زیاد از اینترنت با پیوند ضعیف اجتماعی مرتبط است. برعکس کاربرانی که از اینترنت کم‌تر استفاده می‌کنند، به‌طور قابل ملاحظه‌ای با والدین و دوستان‌شان

ارتباط بیش‌تری دارند (رحیمی و دیگران، ۱۳۹۲).

بررسی محققان نشان می‌دهد شاید هیچ‌گاه کاربران اینترنت از افسردگی و انزوای اجتماعی خود آگاه نباشند و در صورت آگاهی آن را تأیید نکنند؛ اما ماهیت کار با اینترنت چنان است که فرد را در خود غرق می‌کند. پژوهش‌های انجام‌شده حاکی است که دنیای اجتماعی در آینده، دنیای منزوی است؛ چرا که اینترنت با توجه به رشدی که دارد و جذابیت‌های کاذبی که برای نوجوانان ایجاد می‌کند، آن‌ها را به خود معتاد ساخته و جانشین والدین می‌شود.

یکی از آسیب‌های اینترنت، اعتیاد به آن است؛ به‌طوری که «از میان ۴۷ میلیون استفاده‌کننده از اینترنت در امریکا، ۲ تا ۵ میلیون دچار اعتیاد اینترنتی شده‌اند و با معضلات زیادی گریبان‌گیر هستند.» (اکبری، ۱۳۹۰: ۱۵۸).

۸-۴. شکستن حد و مرزها

خصیصه بارز و چالش‌برانگیز اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، با شکستن معیارها و از بین رفتن حد و مرز فرهنگ‌ها همراه است؛ به‌گونه‌ای که هیچ‌گونه مرزبندی را نمی‌پذیرد و فرصت مجاز برای هر نوع ارتباطی را که عرف جامعه می‌پسندد یا نمی‌پسندد، فراهم می‌آورد. از آن‌جا که تربیت اخلاقی و دینی با حدود و مرزها سروکار دارد و اگر حد و مرزی وجود نداشته باشد، آدمی می‌تواند به هر کاری مبادرت ورزد و در این صورت سخن گفتن از تربیت اخلاقی (بایدها و نبایدها) و تربیت دینی (واجب و حرام) با وجود این ویژگی در فضای مجازی، بسیار دشوار است و ممکن است که میسر هم نشود.

۹-۴. شکل‌گیری هویت‌های ناهنجار

نسل جوان و نوجوان پرتعدادترین قشر کاربر فضای مجازی هستند که به‌خاطر کاربردهای ویژه آن هم‌چون چت‌کردن، شبکه‌های اجتماعی، دانلود فیلم و موسیقی و بازی‌های کامپیوتری و... بیش‌ترین تأثیر را از آن می‌گیرند. نتیجه اخلاقی اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، بروز رفتارهای تازه و تبدیل شدن آن‌ها به عادت، نفی ارزش‌های گذشته، ایجاد ارزش‌های نو و بروز ناهنجاری‌های عمیق در روابط اخلاقی نوجوانان و بزرگسالان است. نه‌تنها اتکای بیش از حد به فناوری، نیاز به اخلاق و ایمان را کم‌رنگ‌تر کرده است؛ بلکه گرایش افراطی به

فناوری‌های کامپیوتری بر مبانی سنتی اعتقادی و دینی تأثیر گذاشته و این پدیده سهمی چشم‌گیر در شکل‌گیری هویت‌های ناهنجار در میان فرزندان خانواده‌ها خواهد گذاشت.

جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

در این‌که اینترنت و شبکه‌های اجتماعی، افق‌های بی‌سابقه‌ای برای فراهم‌آوری، ذخیره، بازیاب اطلاعات، تعامل، اشتراک‌گذاری، تبادل اطلاعات مهیا ساخته‌اند، تردیدی نمی‌توان داشت؛ اد هنگامی که به جنبه‌های اجتماعی و کاربردی آن‌ها نگریسته شود، به تناسب، زمینه‌های اجتماعی فرهنگی و... جنبه‌های آسیب‌زای آن مطرح می‌گردد.

با توجه به اصول حاکم بر تربیت غربی، برخی از مواردی که از منظر تربیت دینی یک آسیب به حساب می‌آید، از منظر تربیت غربی این چنین نبوده؛ بلکه حتی بر طبق اصول تربیت غربی همسو با آن است. گرچه برخی از آثار روانی در هردو تربیت به عنوان نکته منفی به حساب می‌آید اما آسیب‌هایی که برای فضای مجازی ذکر شد، همه از منظر دینی به آن‌ها نگاه شده است. آنچه از مطالب پیش‌گفته به دست آمد، این است که گسترش فضای مجازی در حوزه رابطه فرزندان و والدین نیز تغییراتی به وجود آورده که از جمله آن می‌توان به کاهش نقش خانواده به عنوان مرجع، کاهش ارتباط والدین با فرزندان، شکاف نسلی به دلیل رشد فناوری، از بین رفتن حریم بین فرزندان و والدین و ایستادن در برابر یکی از والدین یا هردو اشاره کرد.

فرهنگ رسانه‌ای اینترنت، فضای ذهنی جوانان را اشغال کرده و از آن مهم‌تر، نمایانگر نقش خانواده در کنار این ابر رسانه است که والدین روی فرزندان خود تا چه حد کنترل تربیتی و نظارت اخلاقی دارند. در امر تربیت فرزندان باید توجه داشت که برای پیشبرد تربیت فرزندان به سوی کمال و تعالی، باید ابتدا به تربیت درونی فرزندان توجه کرده، آرمان‌های آن‌ها را تغییر داد و میل و کشش درونی را به سوی خیر و سعادت حقیقی به وجود آورده، ابزارهای لازم را برای رسیدن به تعالی توسعه در اختیار آن‌ها قرار داد. در واقع، باید گفت که زمینه‌های درونی فرزندان، باعث انحطاط تعالی آن‌ها می‌شود. پس برای دستیابی به یک تربیت سالم، پیش از هر تغییر و تحولی، نیازمند شیوه‌ای هستیم که بتواند در استقرار، نهادینه‌کردن و تداوم تربیت، نقش اساسی داشته باشد.

همان‌گونه که پیش از این ذکر شد، تحقیقات و مشاهدات اجتماعی نشان می‌دهد که ارتباده از طریق فضای مجازی در سال‌های اخیر جایگاه قابل توجهی در بین نسل جوان جامعه ما پیدا

کرده است. شبکه‌های اجتماعی در ابعاد مختلف زندگی افراد (فردی و اجتماعی) تأثیرگذار بوده و در شکل‌دهی به هویت نقش دارند و حتی روی ابعاد اقتصادی، اجتماعی و سیاسی جوامع هم تأثیرگذارند. امروزه با توجه به نقشی که ابزارهای جدید ارتباطی در ابعاد مختلف زندگی داشته‌اند، نمی‌توان آن‌ها را نادیده گرفت. در حال حاضر، اینترنت ابزاری مناسب برای توسعه افکار و اندیشه‌های بشری به‌شمار می‌آید؛ به شرط آن‌که در راه صحیح استفاده شود. افراد باید برای ورود به دنیای مجازی، اطلاعات کافی در اختیار داشته باشند تا دچار مشکلات اخلاقی، مالی و اجتماعی نشوند. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده‌ها نسبت به تهدیدات فضای سایبری در درجه نخست اولویت دارد. برای پیش‌گیری از آسیب‌های اجتماعی، توجه معلمین در مکاتب و والدین در خانواده‌ها به رفتار فرزندان بسیار مهم است.

برای جلوگیری از هم‌پاشیدگی خانواده‌ها، والدین باید تا حدودی بر فناوری‌های روز دنیا مسلط باشند و آگاه باشند که تغییر در رفتار فرزندان به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آن‌ها است و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آن‌ها به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز می‌شود؛ بنابراین، چنانچه خانواده‌ها نسبت به شیوه‌های جدید ارتباط فرزندان خود آگاهی و شناخت کافی و الزام داشته باشند، از انجام بسیاری از جرائم و ارتباطات پنهانی آنان جلوگیری به عمل می‌آید.

نظام تربیتی کشور مناسب با فرهنگ جامعه باید از سوی مسئولان، برنامه‌ریزی و هدایت شود تا افراد جامعه با شناخت و مهارت در فضای مجازی قدم گذارند. در حقیقت باید برای فضای مجازی نیز قواعد، هنجار و آدابی متناسب تعریف نمود. سخن آخر آن‌که شناخت آسیب‌ها و چالش‌های فرهنگی فضای مجازی در ساحت تربیت نوجوانان و جوانان ما و نحوه عملکرد آن‌ها نباید منتج به عقب‌نشینی و گرفتن موضع تدافعی در مقابل این ابزارهای نوین شود؛ بلکه سخن این است که باید در مقابل همه‌های فرهنگی، جامعه را مجهز به شناخت و مهارت بهره‌برداری کرد. مسئولان امر باید با قاعده‌مندسازی و نظارت مؤثر از جامعه در برابر آسیب‌ها و بداخلاقی‌های فضای مجازی، همانند فضای حقیقی، محافظت کنند و به جای حذف صورت مسئله، به دنبال حل مسئله از طریق شناخت و بهره‌برداری از فرصت‌ها باشند.

منابع

۱. ابری، انسیه (۱۳۸۷)، فضای مجازی، عرصه ظهور اخلاقیت، اولین کنفرانس ملی اخلاقیت‌شناسی مهندسی و مدیریت نوآوری ایران، ۱۳۸۷/۵/۱۴، (دسترسی ۱۳۹۷/۲/۱) www.civilica.com/Paper-ICIC01-IC-1397/2/1-IC01_081.html.
 ۲. اکبری، ابوالقاسم و مینا اکبری (۱۳۹۰)، آسیب‌شناسی اجتماعی، تهران، انتشارات رشد و توسعه.
 ۳. رحیمی، محمد (۱۳۹۰)، عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی؛ مطالعه موردی شهر خلخال، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جامعه‌شناسی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران مرکز.
 ۴. رحیمی، محمد و رادبه پرنده، آسیب‌شناسی فضای مجازی و خانواده، تهدیدها و چالش‌ها، وب‌سایت علوم اجتماعی ایران، ۲۹ اردیبهشت ۱۳۹۲، http://socialsciences.ir/index.php?option=com_content&view=article&id=317:1392-02-29-06-00-38&Itemid=tent&view=article&id=317:1392-02-29-06-00-38&Itemid.
 ۵. رضایی زارچی و اکبر رهنما (۱۳۸۸)، «بررسی نسبت جهانی‌شدن با تربیت دینی»، مجله مهندسی فرهنگی، سال چهارم، شماره سی و هفتم و سی و هشتم.
 ۶. زمان، لیلیا (۱۳۸۷)، «آثار استفاده از اینترنت و ماهواره بر رفتار اجتماعی جوانان در شهر اصفهان»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه الزهرا.
 ۷. زنجان‌زاده، هما (۱۳۸۴)، «بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان»، مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران، دوره ششم، شماره دوم.
 ۸. سالاری، حسن، و حسین سوزنجی (۱۳۸۷)، فرهنگ‌نامه نوجوان، ج ۱ و ۲، تهران، پیام عدالت.
 ۹. سلامی پوریان، محمدمهدی (۱۳۹۲)، فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی، اندیشکده راهبردی تبیین، ۱۳۹۲/۴/۱۲، www.tabyincenter.ir/14762 (دسترسی ۱۳۹۷/۲/۱).
 ۱۰. شاه‌قاسمی، احسان (۱۳۸۵)، مروری بر زمینه‌های تأثیر فضای مجازی بر نظریه‌های ارتباطات، مجله جهان رسانه، دوره اول، شماره دوم.
 ۱۱. طارمی، محمدحسین (۱۳۸۷)، فضای سایبر؛ آسیب‌ها و مخاطرات، ره‌آورد نور، شماره بیست و دوم.
 ۱۲. کجار، ترین (۱۳۸۱)، وب چیست؟ ترجمه فرحناز حسینی سرابی، تهران، انتشارات سروش.
 ۱۳. محسنی، منوچهر، بهزاد دوران و محمدهادی سهرابی (۱۳۸۵)، «بررسی آثار استفاده از اینترنت بر انزوای اجتماعی کاربران اینترنت»، مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره هفتم، شماره چهارم.
 ۱۴. مرادی، امیر و محسن کردلو (۱۳۹۶)، بررسی افق‌ها و تنگناهای فضای مجازی و اینترنت بر تربیت اخلاقی، فلسفه و کودک، شماره پانزدهم.
15. Bussell, Jennifer; Cyberspace, Britannica, 12 March 2013, (accessed 28 April 2018) www.britannica.com/topic/cyberspace.